

Postmodernizmin Çeviribilime Etkilerine Genel Bir Bakış

An Overview of the Effects of Postmodernism on Translation Studies

Dr. Öğr. Üyesi Selen TEKALP

Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Diyarbakır/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-3050-3835

ÖZET

Çeviribilim, uzun süre tabi olduğu özcü yaklaşımlardan 1990'larda "kültürel dönemeç" ile kurtulmaya başlamış, postmodernizmin de alana yansımalarıyla gelenekçi bakış açısının etkisinden sıyrılarak yeni bir döneme girmiştir. Önceleri alana hâkim olan dilbilimsel kuramlar doğrultusunda "eşdeğerlik", "sadakat" ve "özgünlük" gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşan tartışmalar, kültürel çalışmaların etkisiyle başka bir boyut kazanmıştır. Postmodernizmle birlikte şekillenen sömürgecilik sonrası ve feminist çeviri kuramları ışığında çeviribilimde bir nevi "politik dönemeç" gerçekleşmiştir. Bundan böyle çeviribilim, kaynak ve erek metin arasındaki hiyerarşik ilişkiyi irdelemek yerine, güç ilişkileri, ideoloji, etik ve cinsiyet temelli görüşlerle omuz omuza ilerlemekte, çeviri kuramları da bu doğrultuda şekillenmektedir. Çeviri artık özgün metnin bir kopyası değil, onun yeniden yazılmış, yeniden vücut bulmuş hali, yani "sonraki yaşamı"dır. Temelde iki dil ve iki kültür arasındaki etkileşimi sağlayarak doğası gereği bir "aracılık" faaliyeti olarak görülen çeviri, yine doğası gereği ikili karşıtlıkların birlikteliğine vurgu yapan postmodernizm ile yakın ilişki içerisinde. Bu çerçevede metinlerarasılık, melezlik, kimlik ve ötekilik meseleleri gündeme gelir, kaynak ve erek metin karşıtlığı ile yazar ve çevirmen ilişkisi yeniden sorgulanır. Bu çalışmada postmodernizmin genel hatlarıyla çeviribilime yansımaları, Benjamin'in saf dil, Derrida'nın yapısöküm, Bhabha'nın kültürel çeviri yaklaşımlarıyla birlikte çeşitli kuramcılarının görüşlerinden yola çıkılarak ortaya konulur. Bilhassa sömürgecilik sonrası dönemin ve cinsiyet çalışmalarının alana etkileri geniş bir perspektifte ele alınır.

Anahtar Kelimeler: çeviribilim, feminist çeviri, postmodernizm, sömürgecilik sonrası çeviri, yapısökümcülük

ABSTRACT

Along with the "cultural turn" in 1990s, translation studies have begun to go beyond the essentialist approaches to which it was subjected for a long time, and, in view of the reflections of postmodernism on the field, it entered a new era by evading the effects of traditionalist point of view. The discussions which focused on concepts such as "equivalence", "loyalty", and "originality" in line with the linguistic theories that previously dominated the field gained another dimension with the influence of cultural studies. From now on, instead of examining the hierarchical relationship between the original and translation, translation studies centers on power relations, ideology, ethics, and gender-based views, and translation theories are also shaped in this direction. Rather than being a copy of the original text, translation begins to be accepted as rewriting, reformulation, or the "afterlife" of the original. Translation, which is regarded as "mediation" by nature, for it brings about the interaction between two languages and two cultures, is in close relation with postmodernism which intrinsically emphasizes the juxtaposition of opposite poles. In this framework, the concepts of intertextuality, hybridity, identity, and otherness come to the fore. In addition, the dichotomy between the source and the target text as well as the relationship between author and translator are questioned. This study explores the reflections of postmodernism on translation studies by leaning on the views of various theorists and different approaches such as Benjamin's pure language, Derrida's deconstruction theory, and Bhabha's cultural translation. In particular, the effects of postcolonialism and gender studies on the field are discussed from a broad perspective.

Keywords: deconstruction, feminist translation, postcolonial translation, postmodernism, translation studies

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, çeviribilimde 1980'li yıllarda kültürel çalışmaların etkisinin ağırlık kazanmasıyla baş gösteren ve "kültürel dönemeç" olarak adlandırılan dönüm noktasından sonra meydana gelen gelişmeleri postmodernizm ışığında ele almaktır. Bu dönemin disiplinler arası bir süreç olarak ele alınması yerinde olacaktır. Kültürel çalışmalar, çeviride dilin yanı sıra kültürün ve

kültürlerarası iletişimin önemini vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda çeviribilimin birçok farklı alanla ilişki kurmasında öncü olmuştur. Gümüş'ün de (2010: 103) belirttiği gibi kültür “gezegeimizin geleceğini ikinci büyük patlama ile aydınlatırken (...)” önceki gelişmeleri karanlıkta bırakmıştır. Ona göre, tıpkı çeviribilimde olduğu gibi, “her şey kültürün yeni bir dünya yaratmasıyla başladı ve insanlık kavramını kültürden ayrı düşünmek olanaksızlaştı” (2010: 103). Kültür olgusunun hüküm sürdüğü bu yeni düzende çeviribilim çalışmaları, kaynak metne sadakat ve eşdeğerlik kavramlarını ön planda tutan geleneksel eğilimini geride bırakarak güç ilişkileri, ideoloji ve kimlik meselelerini merkeze almıştır. Hatta bu yeni paradigmanın çeviribilimin ayrılmaz bir parçası haline geldiği aydınlanma evresinin “postmodern dönemeç” olarak adlandırıldığına da rastlanır (Bandia, 2006). Bu bağlamda çeviribilimin farklı disiplinlerle kurduğu ilişkileri ve meydana gelen etkileşimleri açıklayabilmek için öncelikle postmodernizmi ve onun kültürle olan ilişkisini anlamak gerekir.

Best-Kellner'ın deyimiyle postmodernite, modernitenin ardından gelen yeni dönemi tanımlar (1991: 2). Genel anlamda postmodernizmi tanımlamak güç olarak nitelendirilmesine karşın bu kavram yine de birtakım açıklamalarla daha somut bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır. Kefeli (2009: 81) postmodernizmi evrensel bütünlüğü ve mutlak çözümleri reddeden bir bakış açısı olarak açıklarken kavramı şöyle izah eder: “2. Dünya Savaşı sonrası yüksek endüstri, tekno-bilim veya popüler terimi ile ‘high-tech’ toplumlarında ortaya çıkan bir dünya görüşüdür. Bir gerçek anlayışı ve bu görüşler çerçevesinde gelişen yeni bir ‘kültür’ tanımıdır”. Bu yeni kültür bağlamında varlığı koşulsuz kabul edilen bilimsel bilginin üstünlüğü, gerçeklik ve “doğru” anlayışı, kimlik, bireycilik, evrensel değişmezlik, emperyalizm gibi birtakım hâkim değerler sorgulanmaya başlanır. Bu sorgulamalar, toplumlarda kaçınılmaz biçimde bazı ayrılıklar meydana getirerek çeşitli etnik ve cinsiyet odaklı hareketlerin (feminizm, homoseksüel hakları vb.) doğuşuna zemin hazırlar (Kefeli, 2009: 84). Bu yaklaşımlara paralel olarak gündeme gelen küreselleşme, etik, kimlik, sömürgecilik sonrası gelişmeler ve azınlık meseleleri 1990’larda çeviribilimde de yeni bir dönemin başlamasına ön ayak olur. Bu yeni dönemde çeviride dilbilgisel yöntemler ve eşdeğerlik mevzusu önemini yitirerek yerini kültürel ve ideolojik gelişmelerin etkisiyle sosyokültürel ve politik söylemlere bırakır.

Postmodernizmin çeviribilime yansımaları da bu noktada etkisini artırır. Postmodernist düşünce ışığında kapitalizm, emperyalizm, evrensellik ve kimlik olgularına şüpheyile yaklaşılması, çeviride özcü (essentialist) ve dil merkezli kuramlar, özgünlük, sadakat, ikili karşıtlıklar ile cinsiyetçi ve etnik önyargıların sorgulanması şeklinde kendini gösterir. Bu doğrultuda çeviribilim kendisini kuşatan bir dizi kuram ve kavramla yeniden şekillenir. Daha çok ideolojik etkenlerle gündeme gelen bu kuramlar arasında sömürgecilik sonrası ve feminist çeviri başat rol oynarken, sıklıkla kullanılan kavramlar arasında güç ilişkileri (yayınevleri-yazar-çevirmen), çevirinin eyleyenleri (agents), aradalık (in-betweenness), patronaj, yeniden yazım olarak çeviri, melezlik, etik ve kimlik öne çıkar. Bilhassa postmodern metinlerin belirsizlik, parçalılık, heterojenlik, çok anlamlılık ve metinlerarasılık özellikleri çeviride de irdelenmeye başlanır. Çeviride yapısökümcü yaklaşımın hâkimiyet kazanmasıyla çeviri eylemine ve çevirmene dair bilinen doğrular büyük ölçüde yerle bir edilir. Postmodern bakış açısına göre, çeviri artık kaynak metne sadık kalarak ona eşdeğer bir erek metin oluşturmakla ilgilenmez, aksine onu yeniden yazar (Lefevere, 1992). Bu görüşe göre çevirmen de bir okurdur ve metni kendi art alan bilgisine göre yeniden yorumlar, onu yeni anlamlarla donatır, çünkü anlam sabit değildir (Derrida, 1985; Niranjana, 1992). Böylece özgün metin ve yazar olguları da alt üst edilir. Çeviri ile özgün metin arasındaki ayırım ortadan kalkar ve çeviri artık ikincil olarak görülmez. Bunun yanı sıra yazarın metnin tek yaratıcısı olmadığı, çevirmenin de metne katkı sunduğu, hatta onu zenginleştirdiği savunulur (Barthes, 1977). Bu çalışmada, çeviribilim alanında betimleyici çeviri kuramlarıyla tohumları atılan ve Benjamin’in çevirmenin görevini sorgulamasıyla geri dönülmez bir yola giren postmodernist bakış açısının

çeviribilime yansımaları, yapısöküm yaklaşımı başta olmak üzere sömürgecilik sonrası yaklaşımlar, feminist kuram ve etik bağlamında irdelenecektir.

2. ÇEVİRİBİLİMDE KÜLTÜREL VE POLİTİK DÖNEMEÇ

1990 yılında Bassnett ve Lefevere, çeviribilimin geleneksel yaklaşımların öne sürdüğü gibi yalnızca dilbilim ile değil kültürle de sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu vurgulamak için ilk kez “kültürel dönemeç” kavramını kullanırlar. Onlara göre çeviri, kültürel ve tarihsel bağlamından ayrı düşünülemez. Bu dönemde ilk olarak betimleyici çeviri kuramları aracılığıyla çevirinin güç ve ideolojiyle ilişkisi gündeme gelir. Manipülasyon Okulu temsilcileri tarafından ortaya atılan bu görüş, çevirmenleri etkileyen birtakım norm ve kısıtlamalardan bahseder. Toury (1995: 55) normu “*benzer türden tekrar eden durumlarda gösterilen davranışların düzenliliği*”¹ olarak tanımlar. Çevirinin oluşumu ve alımlanmasında rol oynayan bu normlar, özgün metinlerin seçilmesinde ve çevirmenin erek kültür ve edebiyata uygun metinler ortaya koyma sürecinde etkili olur (Snell-Hornby, 2006: 47). Özgün metnin kutsallığı sorgulanarak çevirmenin mevcut otoritenin çıkarları doğrultusunda kaynak metni manipüle etmesinin önemi vurgulanır. Daha sonra Toury (1995) tarafından detaylandırılan çevirmen davranışlarını kısıtlayıcı normlar, çeviride erek kültürün beklentilerini karşılamak üzere belirlenir. Bu beklentiler, hedef toplumun ideolojisi, gelenekleri ve değerlerine göre şekillenir. Çeviride erek kültürün önem kazanmasıyla çeviri metin de ikincil olmaktan çıkar. Yine bu doğrultuda ortaya atılan Çoğuldizge Kuramı’na (Even-Zohar, 2000) göre çeviri eserler çoklu bir sistem dâhilinde çevreden, yani ikincil konumundan, merkezi konuma geçerek erek kültürde işlevsellik kazanır ve edebiyata yenilik katar (Tahir-Gürçağlar, 2008: 195).

Kültürel dönemeçteki önemli kuramcılardan Bassnett ve Lefevere (1990) çeviride ideoloji, poetika ve patronaj kavramlarına vurgu yapmış, çeviriyi bir yeniden yazma eylemi olarak ele almışlardır. Onlara göre çeviri sözcüklerin ve dilbilgisel yapıların aktarımından fazlasını gerektirir. Çeviri artık sadece metinsel olarak değil, sosyokültürel ve politik bağlam içerisinde değerlendirilmelidir. Bir diğer deyişle ideoloji metinsellikten önce gelir. Bassnett çeviri eylemini “*çevirmenin yorumlama edimine dayalı eylemselliğiyle şekillenen kültürlerarası bir yeniden yazma*” olarak tanımlar (Abdal, 2018: 578). Çevirmen, metni mevcut düzene ya da hâkim ideolojiye başkaldırmak adına yeniden yazar. Bu ideolojiyi şekillendiren etmenlerse Lefevere (1992) tarafından erek sistemde çeviriyi denetleyen temel faktörler olarak üç kısma ayrılır (Munday, 2008: 126): edebi sistemdeki profesyoneller (eleştirmenler, hakemler, öğreticiler), hâkim poetika (edebi türler, prototipler, motifler, edebiyatın sosyal sistemdeki rolü) ve edebi sistemin dışındaki güçler (patronaj). Çeviride güç ilişkilerinin ivme kazandığını gözler önüne seren patronaj kavramı; ideolojik, ekonomik ve statü bileşenlerinden oluşan ve edebiyatın şekillenmesinde rol oynayan güç unsurları olarak tanımlanır (2008: 126). Toplumda okuma, yazma ve yeniden yazım uygulamalarında söz sahibi olan bu kişi veya kurumlar; tarihteki nüfuz sahibi bireyler, yayıncılar, medya veya siyasi partiler ile edebiyatın yayılmasını sağlayan kuruluşlardan oluşur. Böylece, çeviri sürecinin yalnızca bir aktarımdan ibaret olmadığı, aksine çevirmenin karar verme aşamalarını etkileyen birçok mekanizmanın bulunduğu görülür.

3. ETİK VE ÇEVİRİ

Çevirmenlerin karşılaştıkları problemlerin çözümünde ve erek kültür bağlamında kabul edilebilir çeviriler ortaya koymalarında etkili olan normlar sık sık etik meselesiyle bağdaştırılır (Venuti, 1995; Chesterman, 1997; Pym, 2001). Buna göre, çeviride özgün metnin doğru ve yeterli bir biçimde aktarımının sağlanması gerekir. Chesterman, özgün metinde yer alan unsurların herhangi bir şekilde çeviride yer almamasını etiğe aykırı olarak yorumlar ve kaynak metne sadakatin gerekliliğini vurgular. Çeviribilimde etik tartışmalarının üzerinde durduğu konuları özetle aşağıdaki gibi listeler:

¹ Tüm İngilizce-Türkçe çeviriler yazar tarafından yapılmıştır.

- a) genel olarak çevirinin paydaşlarına duyulan sadakat,
- b) çeviri sürecinde kabul edilebilir düzeyde özgürlük,
- c) bunlarla bağlantılı olarak çevirmenin görünmezliği hususunun tartışılması,
- d) çevirmenlerin etik bulmadıkları bir metni çevirmeyi reddedip reddedemeyecekleri,
- e) çevirmenlerin entelektüel bir mülk sayılan çeviriler üzerinde ne gibi haklara sahip oldukları,
- f) yetkili kişilerin (patronaj) çevrilmek üzere seçilecek eserleri belirlemedeki güç ve ideolojileri (1997: 147).

Chesterman, çeviri etiğinde hak ya da görev kavramlarından ziyade değerleri ön plana çıkarır. Bu etik değerlerin de normları yönettiğine ve onların temelini oluşturduğuna inanır (1997: 149). Bu çerçevede çevirmen kararlarında ne gibi değerlerin etkili olduğunun izini sürer ve sonunda onların dört temel değer tarafından yönlendirildiği sonucuna varır: açıklık, doğruluk, güven ve anlama. Nitekim bu değerler, postmodern çeviri anlayışıyla büyük oranda örtüşmez çünkü açıklık ve doğruluk gibi kavramlar bu dönemde çeviri eyleminin nihai amacı olamazlar. Diğer taraftan, Pym'in etik üzerine görüşleri kültürlerarası iletişim temeline dayanır. Ona göre etik, çevirmenlerin somut acil durumlarda nasıl davrandıklarıyla ilgilenir (Pym, 1997: 149). O, çevirmenin ortak fayda ve güveni sağlamak amacıyla kültürlerarası etkileşimi sağlayan bir aracı olduğunu belirtir.

Hermans (2009), çeviribilim ve etik ilişkisini farklı yönlerden ele aldığı çalışmasında etik meselesinin çevirmenler için bir yandan kısıtlayıcı, öte yandan da özgürleştirici bir işlevi olduğuna dikkat çeken görüşlere yer verir. Örneğin, Berman (2000), edebi çeviriyi ötekilik meselesiyle bağdaştırarak etik anlayışına farklı bir açıdan bakar. Ancak o da kaynak metnin sahip olduğu tüm farklılıklarıyla kelimesi kelimesine çevrilmesini destekler. Kaynak metne sadık olmamayı "etnosantrik bir şiddet" olarak görür (Hermans, 2009: 98). Bir diğer deyişle, erek odaklı çeviri erek kültürün gelenek ve değerlerini dayatmak anlamına gelir, ki bu da, ona göre, etikle bağdaşmaz. Bu hususta çevirmenlerin karar süreçlerinde dizginlerinden kurtulması, onların "yeniden beyan eden" olarak görülmesiyle mümkün olur (2009: 96). Bu görüşe göre çevirmen özgün metne müdahale hakkına sahiptir ve onu bir bakıma yeniden seslendirerek çeviriyi çoksesli hale getirir. Geleneksel bakış açısından farklı olarak bu düşünce çevirmene seçimlerinde ve isteklerinde özgürlük tanır. Çevirmen metne kendinden bir şeyler katarak varlığını hissettirir. Ortaya çıkan yeni metin orijinalinin mesajını içermenin yanı sıra çevirmenin de müdahalesiyle her iki tarafın bakış açısının birbirine karıştığı bir alan haline gelir. Burada önemli olan, çevirmeni belirli seçimleri yapmaya iten ideolojik ve etik unsurları irdelemektir. Bu yaklaşım, sömürgecilik sonrası ve feminist yaklaşımlarda da dile getirilir (bkz. Spivak, 2000). Öte yandan, Venuti (1995) çeviriyi bir direniş aracı, "siyasi bir müdahale" olarak görür. Ona göre, çeviri metnin erek kültürde akıcı bir şekilde okunmasını sağlayan "yerleştirici" bir yaklaşım kültürel farklılıkları ortadan kaldırır. Bu yaklaşım, bilhassa baskın dillere yapılan çevirilerde özgün metnin ötekiliğini görünmez kılar, dolayısıyla çevirmen de görünmez hale gelir. Bu tür bir çeviri anlayışı kültürlerarası etkileşimin önüne set çekmekle kalmaz, sömürgeciliğin de önünü açmış olur. Son zamanlarda etik üzerine yapılan çalışmalar çevirmenlerin sosyal, politik ve kültürel dönüşümünü sağlama ve kimlik oluşumundaki rolleriyle ilgilenir (Hermans, 2009: 97). Kısaca, postmodern dönemde çevirmen, Hermans'ın belirttiği gibi sosyal ve etik bir eyleyen ya da bir çeşit aktivist olarak görülür (Katan, 2009: 88).

4. YAPISÖKÜM YAKLAŞIMI

Çeviride eşdeğerliğin sağlanması düşüncesine karşı çıkan ve çevirmenin müdahaleci vasfını öne çıkaran bir diğer görüş de yapısökümdür. Norris'e göre "yapısöküm, dil, tecrübe ve insan iletişiminin 'normal' olasılıkları ile ilgili kabul ettiğimiz her şeyi askıya alan uçarı bir sınırdaki işler" (1991: xi). Postyapısalcılık ve postmodernizm olgularından ayrı düşünülemeyen yapısöküm, metnin sabit bir anlamının bulunmadığına ve anlamın parçalılığına vurgu yapar. Dili ve ona bağlı

olarak gelişen tüm kavramları sorgular. Derrida'yla birlikte ortaya çıkan yapısöküm yaklaşımı ile çeviribilimde uzun yıllar boyunca kabul görmüş temel kavramlar ve ikilikler (kaynak metin/erek metin, yazar/çevirmen, yazar/okur) sorgulanır. Yapısökümün çeviriye etkilerini anlayabilmek için öncelikle Benjamin'in edebi çeviride "çevirmenin görevi" ile ilgili olarak belirttiği görüşlerinden yararlanmak gerekir. Aynı adlı çalışmasında Benjamin (2000), çevirmenin özgün metinden hem ayrı, hem onunla bağlantılı yeni bir metin oluşturduğundan bahseder. Özgün metnin "sonraki yaşamı" olarak nitelendirdiği bu yeni oluşum, bağlı olduğu özgün metni tamamlar ve onunla beraber varlığını sürdürür. Böylece metin çevirisiyle yeni ve sonu olmayan bir yaşam elde eder. Bu görüşe göre iyi bir çeviri içerik ya da anlamdan aktarmaktan çok daha öte bir amaca, "*diller arasındaki karşılıklı merkezi ilişkiyi açıklamaya*" yönelik olarak gerçekleştirilir (Benjamin, 2000: 17).

Çeviri hem özgün metinde gizli kalan anlamları açığa çıkarır, hem de kendi dilinin, erek dilin, gelişimine katkıda bulunur. Böylece "saf dil" açığa çıkar. Saf dile, kaynak metin ile erek metnin birbirine geçmesi, birbirini beslemesiyle ulaşılır. Benjamin (2000: 21) bunun ancak özgün metindeki söz diziminin olduğu gibi aktarılmasıyla mümkün olduğunu savunur. Ona göre çevirmenin görevi "*kendi dilinde, başka bir dilin büyüü altındaki o saf dili serbest bırakmak, bir esere hapsolmuş dili, o eseri yeniden yarattığı başka bir eserde özgürleştirmektir*" (2000: 22). Bu düşünce postmodernist çeviride hayati bir önem arz eder. Çevirinin ikincil olmaktan çıkıp özgün metinle iç içe geçmesi onun melezleşmesine olanak tanır. Aynı doğrultuda, kaynak ve erek metin arasındaki hiyerarşiye karşı çıkan Barthes de çeviriye dair benzer görüşlere sahiptir. O, daha çok bir metnin diğer metinlerle olan ilişkisine, yani metinlerarasılık özelliğine değinir (Littau, 1997: 82). Bu görüşe göre, özgün metnin kendisi halihazırda başka metinleri bünyesinde barındırır, hatta bir anlamda onların çevirisidir. Çeviri metin ise çoktan birbiriyle kaynaşmış metinlere yeni anlamlar kazandırır. Barthes'e göre metnin yegane yaratıcısı olarak görülen yazar ölmüştür ve metin artık Tanrı-Yazar'ın mesajını iletme amacı güden bir dizi sözcükten çok daha fazlasını ifade eder. Bu görüşe göre okur metni her okumada yeni anlamlarla donatır. Çevirmen de bir okur olarak metne çokanlamlılık ve çokseslilik katar ve onu farklı okumalara hazır hale getirir.

Benjamin'in saf dili karşılığını Derrida'nın *différance* kavramında bulur. "*Différance, gösterenin² bulanıklaşmasının ve anlamın altüst olmasının veya ertelenmesinin bir göstergesidir*" (Munday, 2008: 170). Bu kavram, iki dil ya da iki metin arasındaki karşıtlıktan ziyade onların hareketli ilişkilerini ifade eder (Littau, 1997: 83). Dilde bir bütünlük olmadığını öne süren yapısöküm yaklaşımı bundan dolayı çeviri sürecinin de tamamen dile odaklanarak açıklanamayacağını savunur. *Des Tours de Babel* adlı önemli yapıtında Derrida (1985) dilin sınırlarının belirsizliğine ve dillerin bir araya gelmesiyle anlamların çoğalmasına vurgu yapar. Çevirmenin hiçbir şekilde belirli bir anlama ulaşamayacak olması kaynak metin ile erek metin arasında kesin bir ayırım yapılmasını veya birinin diğerine üstün tutulmasını imkânsız kılar. Derrida'ya göre metinler arasındaki ayrımlar, her metnin özündeki farklılıkların ortaya çıkarılmasıyla azalır. Bir diğer deyişle, özgün metnin içsel zenginliğinin ortaya çıkarılması, çeviriyle aralarındaki karşıtlığın yok olması demektir. Ayrıca, Benjamin'in eserin çevirisiyle "sonraki yaşam"ına kavuşacağı düşüncesine koşut olarak her yeni çevirinin özgün metnini daha da zenginleştireceğine inanır. Aslında hiçbir metin esasen özgün değildir. Dolayısıyla özgün sayılmayan kaynak metne sadık kalmanın mantıklı bir yanı yoktur. Hatta çeviride kayıp olarak görülen farklı aktarım şekilleri metne kazanım olarak geri döner ve onun sürekli olarak çoğalmasına, çoğalarak yayılmasına zemin hazırlar (Littau, 1997: 85). Bu düşüncelerin etkisinde kalan Venuti (1992), yapısökümcü çeviri bağlamında çevirmenin dönüştürücü rolünü vurgulamak için yeniden "görünürlük" meselesini gündeme getirir. Çeviri sayesinde metinlerdeki çoklu anlamlar açığa çıkar. Çevirmenin metni dönüştürmesi ona ihanet ettiği anlamına gelmez, aksine

² "Signifier" (Saussure 1916). Saussure'e göre gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki rastlantısaldır.

metnin çeşitli varyasyonlarının üretilmesini sağlar (1992: 8). Ne de olsa postmodernist çeviri anlayışına göre metin üretkendir.

5. ÇEVİRİDE “GÜÇ” UNSURU

Çeviri araştırmalarında tarihsel ve ideolojik arka planın iredelenmesiyle doğal olarak gündeme gelen bir diğer olgu da güç ilişkileridir. Nitekim “güç” kavramının çeviribilimin ilgi alanına girmesi “güç dönemeç”i (power turn) olarak da yorumlanmıştır (Munday, 2009: 216). 19. yüzyılda çeviriden politik çıkarılara hizmet etmesi amacıyla istifade edilmiş, birçok alanda diller ve kültürler arasındaki hiyerarşi gibi eşit olmayan güç dengeleri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu durumun çeviriye yansımaları da büyük ölçüde sömürgecilik sonrası ve feminist çeviri kuramlarında ortaya çıkar. Yani güç ilişkilerinin, çeviribilimin bu ideoloji temelli alanlarla kesiştiği nokta olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu nedenle çeviride güç unsurunun, daha çok sömürgecilik sonrası ve feminist çeviri perspektifinden değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Çeviri eyleminde, çevirmenin dönüştürücü gücünü öne çıkaran bu yaklaşımlar çevirmen ve yazar arasındaki güç çatışmalarını, çevirinin sosyopolitik açıdan önemini ve kültürel kimlik inşasındaki etkisini çevirinin cinsiyet ve sömürgecilik olgularıyla ilişkisi üzerinden inceler (Spivak, 1988; Niranjana, 1992; Bhabha, 1994; Bassnett-Trivedi, 1999). Güç meselesinin çeviribilime katkılarında bahseden Munday’ e (2009: 216) göre, “güç meselesi kaynak metinlerin seçiminden özgün metnin erek kültürdeki etki ve manipülasyonuna kadar kaynak kültürün temsilinde aktif rol oynamıştır”. Bu çerçevede “aradalık”, “ötekilik”, “temsil”, “melezleşme”, “üçüncü alan” ve “kültürel çeviri” gibi kavramlar postmodern dönemde çeviribilimin yeni dinamikleri olarak ön plana çıkar.

1990’larda ortaya çıkan sömürgecilik sonrası çeviri kuramı, dil, sömürgecilik ve çeviri arasındaki ilişkiye odaklanır. Buna istinaden kuramcılar, çevirideki güç dengesizliklerini açığa çıkarmaya çalışırlar. Sömürgecilik sonrası çeviride dillerin küresel düzeydeki konumları çevirmenin seçimlerini etkileyen unsurlar olarak öne çıkar. Birincil öneme sahip klasik metinler ile bu metinlerin ortaya çıktığı Avrupa kültürlerine sadakat önemlidir. Buna göre çevirmen stratejilerini iştigal ettiği dillerin ve edebiyatların hiyerarşik durumlarına göre belirler. Bu duruma Tamil ya da Kannada dillerinin sömürgeci ulusların dillerine çevrilmesi örnek gösterilebilir (Bassnett, 2007: 20). Bu Avrupamerkezci bakış açısı, çevirmen kararlarını da büyük ölçüde etkilemektedir. Çeviri, bazı kültürleri öne çıkarırken bazılarını da değersizleştirmenin bir yolu olarak görülüyordu. Sömürgeci yönetimlerden önce veya sonra, baskın dillere yapılan çevirilerle, baskın dillerden yapılan çeviriler büyük farklılıklar göstermekteydi. Hermans (2009: 101) bu durumu şöyle açıklar:

“Sömürgeci için baskın dile yapılan çeviri, merkezin sömürgelerle ilgili bilgisini pekiştiren bir antropoloji sergisini eve getirmek demektir ve bilgi güçtür. Sömürgeleştirilen için baskın dilden yapılan çeviri, arzu ettikleri asimilasyon sürecini simgeleyen yüksek prestijli malları piyasaya sürer veya daha sıradan bir biçimde, sömürge kontrolünün lokal etkinliğini arttırmak için bir araç görevi görür.”

Sömürgecilik sonrası çeviri anlayışına göre sömürgeciliğin başlıca sonucu olarak gelişen bu durumu tersine çevirmek, çevirinin iyileştirici işleviyle mümkün hale gelir. Örneğin, yapısöküm yaklaşımına göre çevirmen batıyı içten parçalayarak onun kendinden olmayanı nasıl baskı altına aldığını saptamalıdır. (Niranjana, 1992: 171). Spivak’a göre “çevirmen içeriği aktarmanın ötesine geçmeli, kaynak metne (Bengalce) teslim olmalı ve oradaki metinsel protokollere girerek onlarla kurduğu yakınlığı İngilizce metne aktarmalıdır” (Hermans, 2009: 99). Niranjana (1992) ise çevirmenin sömürgeleştirilen kültürlerle aktarılabilecek kaynak metinleri yeniden yazarak bu kültürlerin onarılmasına katkı sunacağına inanır. Yeniden yazma eylemi aynı zamanda “sömürgeleştirilen kültüre ait yazarlara, çevirmenlere ve okura özgürleşme olanağı” tanır (Abdal, 2018: 581). Bu eylem kaynak metni olduğu gibi aktarmakla değil, iki kültürü sentezleyerek “melez” bir metin oluşturmakla gerçekleşir. Sömürgecilik sonrasında oluşturulan metinler melezlik özelliği taşır. Bu metinlerde bir "ara" dil yaratılır ve böylece metin "arada" (in-between) konumlanır (Snell-Hornby,

2006: 95). Bhabha da (1994) bu üçüncü alandan (third space) bahseder. Bu alan, melezleşmeye yol açan kültürel ve dilbilimsel olayların depolandığı yerdir (Snell-Hornby, 2006: 95). Üçüncü alan; melezleşme, altüst etme, sınır ihlali, aykırı düşüncelerin alanıdır. Bhabha'ya göre melezleşme kültürel çeviriye olanak sağlar. Kültürel çeviri, sömürgecilik sonrası toplumların belirgin bir özelliği olup göç, dönüşüm, yeniden yazma ve "aradalık" ile gerçekleşen sürekli bir yer değişimini tanımlar. Metinsel anlamda da melezlik, çeviride kendini gösteren çokdillilik, metinlerin birbirine karışması ve farklı özne konumlarının dinamiklerini kavramada fayda sağlar (Hermans, 2009:102). Kültürel çeviriyle azınlıklar, çoğunluk kültüründe bir dereceye kadar temsil hakkı elde eder. Bu yaklaşıma göre, siyasi açıdan özünde "yıkıcı" olduğuna inanılan müzakere ya da kültürel çeviri yoluyla dünyayı değiştirmek ve siyasi anlamda yeniliklere yol açmak mümkündür (Bhabha, 1994).

Postmodern dönemde çeviribilim alanına etki eden bir diğer ideoloji kökenli yaklaşım da 1970'lerden itibaren popülerlik kazanan cinsiyet odaklı çeviridir. Bu kapsamda güç ve kimlik meselelerinin yanı sıra çeviride cinsiyetçi dil kullanımı, görünürlük, baskınlık, kaynak metne sadakat ve ihanet konuları tartışılır (Godard, 1990; Simon, 1996; Chamberlain, 2000; Flotow, 2007). Abdal (2018: 583) feminist çeviriyi, "*çeviri yoluyla nesilden nesle aktarılan ataerkil baskı mekanizmalarının ve dilsel ve kültürel ayrımcılıkların birey kimlik inşasında yarattığı etkileri inceleyen ve bunların dönüşüm olanaklarını sorgulayan bir çeviri yaklaşımı*" olarak ifade eder. Cinsiyet çalışmalarının bir parçası olan feminist çeviri kuramının odaklandığı temel konular kadın çevirmenler ve tarihteki rolleri, çevirinin tarihsel ve ideolojik yapısı, cinsiyetçi dilin çevirisi ile feminist çeviri ve eleştiri uygulamalarıdır (Hermans, 2009: 100). Bu kuramlar, tıpkı çevirinin özgün metnin gerisinde algılanması gibi kadın kimliğinin ve kadın yazarların da ikincil görülmesine karşı çıkar, her ikisini de toplumda ve edebiyat kanonunda aşağı gören zihniyeti eleştirir. Feminist çevirmen, kadın kimliğini öne çıkararak kadını görünür kılmalıdır. Dahası, feminist fikirleri çeviriye işleyerek kadınlarla gerçek bir dayanışma içerisine girmelidir (Spivak, 2000). Ayrıca, feminist kuramcılar çevirmenin "yeniden yazan" rolünün tekrar vurgulanarak onun metni kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanabileceğini savunur. Godard'a (1990: 94) göre feminist çevirmen manipülatif, iddialı ve daima görünür kalarak metni bir anlamda "kadınlaştırır" (womanhandling). Böylece Venuti'nin "görünürlük" prensibiyle Lefevere'in çevirinin bir "yeniden yazma" eylemi olduğu düşüncesini harmanlar.

Feminist bakış açısına göre çeviri, iyileştirici işleviyle erkek egemen dünyada güç dengesizliklerini onarabilecek etkiyi gösterebilir (Flotow, 2007). Bu da kadınların hem kendilerini hem de eserlerini görünür kılmalarıyla mümkündür. Flotow'a göre feminist çeviri anlayışı, çeviri eyleminin aktif bir üretimden ziyade pasif bir tekrar, özgün metnin bir taklidi olduğu algısına karşı çıkar (2007: 94). Benzer şekilde, adın yazarların eserlerinin kültürlerarası aktarımının zorluklarına değinen Simon (1996) da çevirinin basit bir taklit olduğunu reddederek onun yeni anlamlar üretilmesine katkıda bulunduğundan bahseder. Feminist çevirinin kadın hakları ve mücadelesindeki etkin rolünden dolayı sadakat meselesinin sorunlu olduğunu belirtir. Ona göre, "*feminist bir yaklaşımla ifa edilen çeviride sadakat yazara ya da okura değil, hem yazarın hem de çevirmenin iştirak ettiği yazma projesine yöneltilmelidir*" (Simon, 1996: 2). Cinsiyet ve çeviri ilişkisi üzerine yaptığı çalışmalarda Simon, feminist çevirmenin eril söylemler içeren bir eseri yeniden yazarak, manipüle ederek ve bir şekilde ona ihanet ederek kendi feminist projesini nasıl oluşturabileceğine dair ipuçları verir (Munday, 2008: 130).

Bütün bu görüşler değerlendirildiğinde feminizmi merkeze alan çeviri yaklaşımlarının genel olarak kadın ve çeviriye aynı şekilde ikincil önem atfedilmesinden duyduğu rahatsızlık göze çarpar. Kadın da çeviri de postmodernizmin kendisi gibi "arada"dır. Erkek egemen düzende kadına yönelik olumsuz algılarla birlikte edebiyatta da ortaya çıkan eril hâkimiyet çeviri ile altüst edilebilir. Bu da sadakat kavramını sorgulayıp yaratıcılığı konuşturarak, kadın kimliğini ön plana çıkararak, kadın çevirmenleri görünür kılarak ve cinsiyetçi dile karşı bir tavır sergileyerek mümkün hale gelir.

6. SONUÇ

1990’larda çeviribilimde düşünsel anlamda bir yenilenme meydana gelir. Postmodernizmin etkisiyle meydana gelen kültürel ve ideolojik dönemeçlerle birlikte çevirinin tarihsel ve kültürel arka planı irdelenmeye başlanır. Geleneksel yaklaşımlar sorgulanarak cinsiyet, sömürgecilik sonrası, etik ve küreselleşme gibi ideoloji temelli kavramlar öne çıkarılır. Bu çalışmada, öncelikle çeviribilimde kültürel ve politik dönemeçle ortaya çıkan postmodernist yaklaşım ve kavramlara değinilmiştir. Özgün metnin kutsallığının sorgulanmaya başlandığı bu süreçte, ideoloji ve patronaj gibi kavramlar öne çıkar. Çevirmen artık kaynak metnin içeriğini ve dilbilgisel yapısını aktarmakla yükümlü bir aracı olmaktan çıkar. Araştırmacılar, çevirmenin karar verme süreçlerinde etkili olan ideolojik etkenler ile edebi sistemin dışındaki güçlerin (patronaj) oluşturduğu baskılara yoğunlaşır. Bu unsurların açığa çıkarılması, çeviride etik meselesini gündeme getirir. Çevirmenlerin karşılaştıkları problemlerin çözümünde etkili olan normlar etik meselesiyle bağdaştırılır. Bir yandan kaynak metne karşı geliştirilecek tutumun normları hiçe sayması etiğe aykırı olarak algılanırken, diğer yandan çevirmenin dizginlerinden kurtulması gerektiği savunulur. Bunun sebebi, seçimlerinde özgür bırakılan çevirmenin metni çoksesli hale getireceğine duyulan inançtır.

Çeviride kaynak ve erek metin karşıtlığını altüst eden en etkili yaklaşım yapısökümcülük olur. Derrida tarafından ortaya atılan bu görüşle birlikte çevirideki bütün ikilikler önemini yitirir. Çeviride aslolan iki dili ve iki kültürü bir araya getirmek ve bu sayede “saf dil”i oluşturmaktır. Melezleşme, *différance* ve sonraki yaşam (afterlife) yapısöküm yaklaşımıyla öne çıkan kavramlardır. Bu temel kavramların bulunduğu ortak payda, özgün metnin çeviri sayesinde zenginleşeceği, çoğalacağı ve varlığını sürdürebileceği düşüncesidir. Çalışmada önemle vurgulanan bir diğer mesele, postmodernizm çerçevesinde çevirinin sömürgecilik sonrası ve feminist kuramlarla kesiştiği nokta olan güç ilişkileridir. Bu dönemde kuramcılar çevirideki güç dengesizlikleri, çevirmen ve yazar arasındaki güç çatışmaları gibi konularla ilgilenirler. Çeviriyi, kadını ve sömürgeyi ikincil gören bakış açısına karşı çıkılır. Hem sömürgecilik sonrası, hem de feminist çeviri kuramcıları, kimlik ve görünürlük kavramlarını tartışarak çevirinin kadını ve sömürgeyi ezen zihniyete karşı bir üçüncü alan oluşturma yetisinden bahseder. Çevirmenin melez bir metin yaratmasıyla elde edilecek bu üçüncü alan, her türlü aykırı düşüncenin alanıdır ve burada çevirmenin güç dengesizliklerini onarabileceği ileri sürülür.

Özetle, postmodernizmin çeviribilime etkileri kültürel çalışmalar, sömürgecilik sonrası ve feminist yaklaşımların çeviriyle ilişkisinin irdelenmesiyle çözümlenebilir. Genel olarak bu etki veya yansımalar, ideolojik dönemeçte ortaya çıkan etik, kimlik ve güç ilişkileri paradigmasının anlaşılmasıyla açığa çıkar. Postmodern dünyada hiçbir şey merkezi değildir, her şey bir paradokstur. Tıpkı postmodernizm gibi çeviri de "arada"dır. Dolayısıyla çeviri ile özgün eser ya da çevirmen ve yazar karşıtlıkları popüler olmaktan çıkar. Çeviride sadakat, özgünlük gibi hâkim değerler sorgulanır. Çevirmen artık özgün metne ve yazara itaat eden bir varlık değil, metni manipüle eden müdahaleci bir “yeniden yazan”dır. Çeviriye dair değişen algılarla kültürler arasındaki sınırlar kalkar, kaynak metin ile erek metin iç içe geçer ve anlam altüst olur.

KAYNAKÇA

- Abdal, G. (2018). “Kültürel Dönemeç, Sömürgecilik Sonrası Çeviri ve Feminist Çeviri Yaklaşımlarına Babil Kulesi’nden Bakmak”. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 4 (2), 575-587. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/611989>
- Bandia, P. F. (2006). “The Impact of Postmodern Discourse on the History of Translation”. (Ed. Paul F. Bandia-Georges L. Bastin), *Charting the Future of Translation History (Perspectives on Translation)*, ss. 45-58. Canada: University of Ottawa Press.
- Barthes, R. (1977). “The Death of the Author”. *Image, Music, Text*. (Çev. Stephen Heath), ss. 142-148. London: Fontana.

- Bassnett, S. (2007). "Culture and Translation". (Ed. Piotr Kuhiwczak-Karin Littau), *A Companion of Translation Studies*, ss. 13-23. Multilingual Matters
- Bassnett, S. & Lefevere, A. (1990). *Translation, History and Culture*. London-New York: Pinter Publishers.
- Bassnett, S. & Trivedi, H. (1999). *Postcolonial Translation: Theory and Practice*. London-New York: Routledge.
- Benjamin, W. (2000). "The Task of the Translator". (Ed. Lawrence Venuti), *The Translation Studies Reader*, ss. 15-25. London-New York: Routledge
- Berman, A. (2000). "Translations and the Trials of the Foreign". (Ed. Lawrence Venuti), *The Translation Studies Reader*, ss. 284-297. London-New York: Routledge
- Best, S. & Kellner, D. (1991). *Postmodern Theory: Critical Interrogations*. London: Palgrave.
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. London-New York: Routledge.
- Chamberlain, L. (2000). "Gender and the Metaphorics of Translation". (Ed. Lawrence Venuti), *The Translation Studies Reader*, ss. 314-329. London-New York: Routledge.
- Chesterman, A. (1997). "Ethics of Translation". (Ed. Mary Snell-Hornby vd), *Translation as Intercultural Communication: Selected Papers from the EST Congress*, ss. 147-157. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Derrida, J. (1985). "Des Tours de Babel". (Çev. Joseph F. Graham, Ed. Joseph F. Graham). *Difference in Translation*, ss. 165-207. New York: Cornell University Press.
- Even-Zohar, I. (2000). "The Nature and Role of Norms in Translation". (Ed. Lawrence Venuti), *The Translation Studies Reader*, ss. 192-198. London-New York: Routledge.
- Flotow, L. V. (2007). "Gender and Translation". (Ed. Piotr Kuhiwczak-Karin Littau), *A Companion of Translation Studies*, ss. 92-105. Bristol: Multilingual Matters
- Godard, B. (1990). "Theorizing Feminist Discourse / Translation". (Ed. Susan Bassnett-André Lefevere), *Translation, History and Culture*, ss. 87-96. London: Pinter.
- Gümüş, S. (2010). *Modernizm ve Postmodernizm*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Hermans, T. (2009). "Translation, Ethics, Politics". (Ed. Jeremy Munday), *The Routledge Companion to Translation Studies*, ss. 93-105. USA-Canada: Routledge.
- Katan, D. (2009). "Translation as Intercultural Communication". (Ed. Jeremy Munday), *The Routledge Companion to Translation Studies*, ss. 74-92. USA-Canada: Routledge.
- Kefeli, E. (2009). *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Lefevere, A. (1992). *Translation/History/Culture*. London-New York: Routledge.
- Littau, K. (1997). "Translation in the Age of Postmodern Production: From Text to Intertext to Hypertext". *Forum for Modern Language Studies*, 33 (1), 81-96.
- Munday, J. (2008). *Introducing Translation Studies*. London-New York: Routledge.
- Munday, J. (2009). *The Routledge Companion to Translation Studies*. USA-Canada: Routledge.
- Niranjana, T. (1992). *Siting Translation: History, Post-structuralism, and the Colonial Context*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Norris, C. (1991). *Deconstruction, Theory and Practice*. London-New York: Routledge.
- Pym, A. (2001). *The Return to Ethics in Translation Studies*. *The Translator*, 7 (2), 129-138.

- Simon, S. (1996). *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission*. London-New York: Routledge.
- Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins.
- Spivak, G. C. (1988). "Can the Subaltern Speak?". (Ed. Cary Nelson-Lawrence Grossberg), *Marxism and the Interpretation of Culture*, ss. 271-313. Urbana-Chicago: University of Illinois Press.
- Spivak, G. C. (2000). "The Politics of Translation". (Ed. Lawrence Venuti), *The Translation Studies Reader*, ss. 397-416. London-New York: Routledge.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). "Çoğuldizge Kuramı, Uygulamalar, Eleştiriler". (Ed. Mehmet Rifat), *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler*, ss. 193-209. İstanbul: Sel.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Tymoczko, M. & Gentzler, E. (2002). *Translation and Power*. Amherst-Boston, MA: University of Massachusetts Press.
- Venuti, L. (1992). *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. London-New York: Routledge.
- Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London-New York: Routledge.
- https://cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ENGLISH/JS/venuti.pdf